

Tussen feest en grafrede

Toen recentelijk Wim de Bie overleed, stroomde het Nederlandse mediaveld over van de necrologieën, terugblikken en commentaren. Heel bekend en onbekend Nederland wilde zijn zegje doen over het belang van deze cabaretier en schrijver. Hoe was dat honderd jaar geleden eigenlijk? Hoe waren de reacties in de dagbladen, toen Louis Couperus op zestigjarige leeftijd overleed?

Door Carla Stiekema

Het moeten verwarrende tijden geweest zijn voor de Couperusfans en -watchers, die zomermaanden van 1923. Het begint allemaal zo feestelijk: op 10 juni 1923 wordt Louis Couperus, bekend en gevierd, zestig jaar. Het regent huldeblijken, en de jarige bruist van levenslust. Ja, hij heeft wat last van allerlei kwalen, maar als hij dat negeert, dan gaat het allemaal best. Hij drinkt liever champagne dan medicijnen. Samen met zijn vrouw Elisabeth lijkt hij zich vooral te bekommeren om hun verhuizing van Den Haag naar De Steeg.¹

Een dag na zijn verjaardag wordt de schrijver echter opgenomen in het ziekenhuis vanwege een neusontsteking die maar niet over gaat. De volgende dag kan hij alweer huiswaarts keren. Wat er vervolgens gebeurt, is in vele geruchten gehuld – het is die neusontsteking, of nee, hij heeft een bloedvergiftiging opgelopen, ja, maar door een longvliesontsteking, nee, wondroos is hem fataal geworden – maar het kan ook nog iets anders zijn geweest, kanker bijvoorbeeld.² Wat zeker is: het ziektebed van Couperus wordt zijn sterfbed. Ernstig verzwakt berust hij in zijn lot, zo gaat een laatste gerucht: “Ik heb mijn taak volbracht,” zou hij tegen de arts gezegd hebben, en tegen zijn vrouw: “Het is goed.” Dan raakt hij in coma, om daar niet meer uit te ontwaken. Op 16 juli 1923 overlijdt hij.³

De dood van de bekende schrijver trekt de belangstelling: tout artistiek Nederland is aanwezig bij zijn crematie, op donderdag 19 juli 1923 om 12 uur, op begraafplaats Westerveld in Driehuis.⁴ Terwijl de discussie over nieuwerwets

Louis Couperus †

Pictogram alert! In zijn buitenbaasje in De Steeg de bekende romanschrijver Louis Couperus, die erst kort geleden zestig jaar oud werd.

cremeren versus ouderwets begraven elders in den lande oplaait, houdt hier de een na de ander een klinkende grafrede tussen de bloemenzeeën en de dringende mensenmassa – schrijfster Annie Salomons verafschtuwt hoe ‘deze aristocraat, die het decorum zoo lief en zoo noodig had, om zich aangenaam te voelen, op zoo weinig stijlvolle wijze tot het eindpunt van zijn verblijf op deze wereld werd vergezeld’.⁵

De reacties volgens de biografen

Ook het journaal laat zich niet onbetuigd in die eerste weken na de dood van de schrijver. De meeste van zijn biografen blijven hierbij enigszins achter; uit hun biografieën komen we vooral te weten dat de reacties in de dagbladen talrijk zijn en, al naargelang de gezindte waartoe het betreffende dagblad behoort, lovend, roerend, betweterig of zelfs hypocriet.⁶

Dat weten we niet dankzij biograaf Albert Vogel; hij richt zich volledig op de grote toeloop bij de crematie en de velen die daar spraken. Over de dagbladen rept hij met geen woord.⁷ Zijn opvolger, Hein van Tricht, is evenmin breedspakig op dit punt. Al in een paar regels is hij klaar met de laatste levensweken van zijn onderwerp:

Couperus kwam 10 oktober 1922 in Nederland terug, werd 10 juni 1923 op zijn zestigste verjaardag hartelijk gehuldigd en deed zijn best om met het hem geschonken huisje in De Steeg gelukkig te zijn, maar hij overleed na een korte ziekte op 16 juli en werd 19 juli op Westerveld gecremeerd. Een Kamerlid interpelleerde de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen over het feit, dat hij zich bij deze non-conformistische uitvaart had laten vertegenwoordigen.⁸

*De rouwadvertenties
verschijnen in diverse
dagbladen, waaronder
Het Vaderland en
NRC. Helemaal links:
De Avondpost kiest
met een ingetogen
portret voor een eigen
benadering. Foto's:
www.delpher.nl.*

Tot onze diepe droefheid overleed 16 Juli te De Steeg onze geliefde Broeder en Zwager,
LOUIS COUPERUS,
Officier in de Orde van Oranje Nassau,
Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.
Den Haag,
C. R. G. VLIELANDER
HEIN—COUPERUS.
Monaco, B4326 21
I. R. COUPERUS.
C. R. COUPERUS—
Baronesse VAN LAWICK.
Lausanne,
M. COUPERUS—CUNY.

Heden overleed tot mijne diepe droefheid, na een kortstondig lijden, in den ouderdom van 60 jaren, mijn geliefde Echtgenoot,
LOUIS COUPERUS,
Officier in de Orde van Oranje-Nassau, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.
ELISABETH COUPERUS—
BAUD.
De Steeg, 16 Juli 1923.
De crematie zal plaats hebben, Donderdag 19 Juli a. s. te 12 uur op Westerveld (halfe Driehuiszen).
33385.15

Heden overleed tot onze diepe droefheid, in den ouderdom van 60 jaren, onze beste Schoonzoon, Zwager en Oom,
LOUIS COUPERUS,
Officier in de Orde van Oranje-Nassau, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.
Mevr. de Wed. J. W. P. BAUD—
STERKSTRA TOURSAINT.
Mevr. W. J. T. WIJNAENDTS
VAN RESANDT—BAUD.
W. WIJNAENDTS VAN
RESANDT.
BETTY }
LOUKY } **WIJNAENDTS VAN**
WIM } **RESANDT.**
TINUS }
De Steeg, Nieuw Resandt,
16 Juli 1923.
33385.21

Pas sinds de biografie van Frédéric Bastet, in 1987 verschenen, weten we hoe gereageerd werd op het overlijden van Louis Couperus. Ook Rémon van Gemeren beschrijft in zijn biografie uit 2016 hoe *Het Vaderland* gewag maakt van alle berichten in binnen- en buitenland: ‘van regionale tot Berlijnse bladen en van grote landelijke kranten tot *The Times* en *The New York Times*.⁹

Van Gemeren scheert in vogelvlucht over die reacties; zijn voorganger Bastet beschrijft iets uitvoeriger hoe die aandacht eruitziet. Zo blijkt bijvoorbeeld, schrijven zij, hoe Couperus in de algemene dagbladen wordt verheven tot een genie van de bovenste plank en blijkt dat elke vage en minder vage bekende zijn dood eigenlijk al wel voorzien had.¹⁰

De katholieke dagbladen laten zich evenmin onbetuigd, melden beide biografen; in deze in memoriams spreekt echter vooral afkeuring – Couperus schreef geen geschikte literatuur voor een goede katholiek, is de strekking hier.¹¹ Ook bij de socialisten van *Het Volk* (17 juli) is er weinig goeds over de dode te vinden; A.M. de Jong schrijft zijn in memoriam ‘[g]eleid door jaloezie en onverdraagzaamheid’, meent Bastet. Uiteraard waren er ook onverschilliger reacties, zoals die van de *Heldersche Courant* (17 juli) – waarom veel aandacht besteden aan iemand die over een paar jaar vast geheel vergeten is?¹²

Een duik in Delpher

De journalist van de *Heldersche Courant* had wellicht niet kunnen voorzien dat Louis Couperus ook honderd jaar later nog verre van vergeten zou zijn. Dat was uiteraard wel duidelijk voor Bastet; hij heeft – als enige van de biografen – meerdere pagina’s gewijd aan de reacties in de dagbladen van toen. Hij moest die dagbladen een voor een af om te zoeken naar in memoriams; voor hem was er nog geen zoekmachine om met een paar trefwoorden in een paar seconden een hele rits aan resultaten tevoorschijn te toveren.

Tegenwoordig hebben we dat wel: via Delpher kun je gratis miljoenen historische teksten woord voor woord doorzoeken. De teksten komen uit de collecties van de Koninklijke Bibliotheek en andere onderzoeksinstituten. Wat nou als we via Delpher nog eens de reacties uit die eerste weken na Couperus’ dood opzoeken? Levert dat nieuwe inzichten op, of bevestigen ze vooral het beeld dat Bastet en Van Gemeren schetsen? Allereerst de cijfers: wie zoekt in Delphers krantendatabase tussen 16 juli en 31 juli 1923 op Couperus, krijgt 363 resultaten, waarvan 17 advertenties, 17 familieberichten en 8 illustraties met onderschrift – de rest is als algemeen artikel gecategoriseerd.¹³

De meeste van deze resultaten komen uit regionale en lokale dagbladen; daarin zijn 171 vermeldingen over Couperus te vinden. Ze worden op de voet gevolgd door landelijke dagbladen, waarin 139 vermeldingen voorkomen. In danmalig Nederlands-Indië wordt 51 keer naar Couperus verwezen, en twee keer in de Verenigde

Staten. Ergens is het te hopen dat Bastet slechts een fractie van deze resultaten heeft gevonden – het moet een flinke klus zijn om dit onderzoek handmatig uit te voeren.

Advertenties: een commerciële kans?

In de meeste advertenties wordt geen gewag gemaakt van het overlijden van de schrijver; wellicht wilde niemand ervan beticht worden een slaatje te willen slaan uit zijn dood. Er is een enkele voor aankondiging van het geïllustreerde tijdschrift *Wereldkroniek*, maar bovenal zijn het advertenties voor – met name – *Iskander*. Uit niets in deze laatste groep advertenties blijkt dat de schrijver zojuist is overleden.

De uitzondering op de regel vormt Couperus' uitgever L.J. Veen. Die pakt tweemaal uit met een opvallende advertentie vol dikgedrukte termen en compleet met rouwranden en geboorte- en sterfjaar van de schrijver: 'Van onzen pas ontslapen grooten romanschrijver bied ik aan voor slechts één gulden 25 cts. totaal'. Voor die prijs krijgt de gelukkige klant 'bovendien gratis als premie het gebonden kunstwerkje: *Bij Louis Couperus* door ANDRE DE RIDDER, bevattende 2 portretten en platen van 'Psyche' en 'Fidessa' door JAN TOOROP.' De uitgever springt, met andere woorden, gretig in op de ontstane aandacht.¹⁴

Een portret van de pas ontslapen schrijver is ook te verkrijgen bij de Van Campen, blijkt uit een advertentie in het *Algemeen Handelsblad*. Deze Amsterdamse drukkerij drukt namelijk op verzoek portretten op mooi karton, zoals die recentelijk in het *Handelsblad* verschenen zijn. De naam van Couperus prijkt tussen die van natuurbeschermer Jac. P. Thijsse, sociaaldemocratisch politicus Willem Vliegen en toneelactrice Esther de Boer van Rijk. Het grote verschil: zij zijn dan nog lang niet overleden.¹⁵

Advertenties van uitgeverij L.J. Veen: de een z'n dood blijkt wederom de ander z'n brood. Foto: www.delpher.nl

Familieberichten: diepe rouw

Uit de familieberichten blijkt uiteraard duidelijker dat er een dode te betreuren is. Twee dagen na het overlijden van Louis Couperus verschijnt zijn naam in de kolommen van *De Avondpost*, waarin wordt vermeld wie verloofd, getrouwd, geboren en overleden is. Tussen de andere doden staat hij: 'L. Couperus, 81 jaar, De Steeg.' Volgens deze krant heeft hij in elk geval een respectabele leeftijd bereikt.¹⁶ In de plaatselijke krant, de *Arnhemsche Courant*, staat zijn leeftijd wel correct vermeld tussen de andere recentelijk overledenen van Rheden, waar De Steeg onder valt:

'Louis Marie Anne Couperus, oud 60 j. echtgenoot van E.W.J. Baud te Rheden.'¹⁷

De familie plaatste een dag eerder al twee rouwadvertenties: in *Het Vaderland*, maar ook in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad*. De eerste is van de kersverse weduwe, die hem haar 'geliefde echtgenoot' noemt. Meteen daar- onder staat een advertentie afgedrukt namens de schoonfamilie, die hun schoon- zoon, zwager en oom zullen moeten missen. In beide advertenties worden bovendien de koninklijke onderscheidingen van de gestorvene gemeld.¹⁸ Al snel volgt, wederom in *Het Vaderland*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad*, nog de rouwadvertentie namens Couperus' kant van de familie, die deels in het buiten- land verblijft. Ook bij hen ontbreken de koninklijke onderscheidingen niet.¹⁹

De overige 'familieberichten' zijn geen berichten van familie in de letterlijke betekenis, maar berichten van dagbladredacteurs. Deze lijken vooral het nieuws snel te willen brengen, vaak nog zonder veel details of uitgebreide levensbeschrij- vingen. *Het Centrum* is op 16 juli – de sterfdag zelf – de eerste die over de dood van de schrijver bericht. De katholieke krant geeft bloedvergiftiging als doodsoorzaak aan, schetst vervolgens kort Couperus' levensloop, tot aan de huldeblijken voor zijn zestigste verjaardag. Ook zijn voorliefde voor reizen wordt aangehaald: 'vooral aan zijn verblijf in Italië hebben heel wat van zijn werken hun ontstaan te danken,' noteert de redacteur.²⁰

Een soortgelijk bericht drukt *De Graafschap-bode* een dag later af. De voorzichtige positiviteit van *Het Centrum* is vervuild voor ronkende woorden. Een 'kwaadaardige

Links: In het Alge- meen Handelsblad krijgt het portret van Couperus een promi- nente plek, midden op de achterpagina.
Rechts: Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië kiest, net als De Avondpost, voor een ingetogen portret, al hebben ze daarbij elk een eigen invulling.
Foto's: www.delpher.nl

bloedvergiftiging', veroorzaakt door een 'infectie in het gezicht', heeft 'een eind gemaakt aan dit rijke, voor de Nederlandsche letterkunde van groote betekenis geweest zijnde leven,' schrijft de redacteur van dienst, die en passant de huldeblijk van Johan de Meester aanhaalt.²¹ In *Het Volk*, de krant die later het door Bastet verafschuwde in memoriam door A.M. de Jong zal afdrukken, blijft het die dag nog neutraal en feitelijk. Kort wordt beschreven hoe de schrijver na alle huldeblijken voor zijn zestigste is overleden aan een 'infektie in het aangezicht'; de crematie zal die donderdag waarschijnlijk zijn.²²

En slecht nieuws verspreidt zich snel, zo blijkt: ook het *Bataviaasch Nieuwsblad* meldt al op 17 juli dat Couperus 'aan pleuritis overleden' is. Het is haast of de redactie het bericht zijn dood heeft zien aankomen; het is in vergelijking met voorgaande berichten een redelijk complete levensbeschrijving, uiteraard met extra aandacht voor de Indische periode. Toch verdient de overledene nog meer eer volgens de krant; er wordt verwezen naar een artikel dat in het tweede blad zal verschijnen.²³

Illustraties en foto's: het beeld van Couperus

Zodra er beeld bij komt kijken, worden de emoties grootser, nemen ze de overhand. Dat blijkt wel uit de categorie 'illustraties' – een begrip dat breed opgevat kan worden. Het *Algemeen Handelsblad* pakt goed uit op dit vlak. Al op 17 juli wordt op de achterpagina een fotografisch portret afgedrukt met een flink uitroepteken in de titel: 'Louis Couperus dood!' Het bijschrift getuigt eveneens van enig gevoel voor drama – de dag ervoor is 'een rouwdag voor de Nederlandsche kunst' geweest. En het was hem zo gegund, de 'zoo verdiende rust-tijd' in zijn 'vriendelijke villa'tje'. Op de foto zelf kijkt Couperus niet erg vrolijk, wellicht zelfs enigszins ongelukkig – alsof hij inderdaad baalt van de hem ontnomen 'rust-tijd'.²⁴

De Telegraaf en *De Courant/Het Nieuws van den Dag* wachten een paar dagen, en plaatsen dan (dezelfde) foto's van de uitvaartplechtigheid op de fotopagina, inclusief identieke fotobijschriften. Hierin blijft het een stuk zakelijker dan bij het *Algemeen Handelsblad* – de emotie is bewaard gebleven voor de middenfoto, van een zwaan met jonkies en een gedicht van Frederik van Eeden. De eerste foto van de crematie toont de grote belangstelling – de kist wordt tussen een haag van mensen naar binnen gedragen; de tweede foto laat zien hoe die kist eerder uit de villa in De Steeg is weggedragen. Een portret van de overledene ontbreekt hier ten enenmale.²⁵

Op diezelfde dag eert *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* de schrijver met een portret uit het *Algemeen Handelsblad*. Het is echter niet het portret dat daar enkele dagen eerder verscheen; dit is een ets, waarop Couperus-de-schrijver er fijntjes bij zit, met een stapeltje boeken op de voorgrond en al.²⁶ *De Avondpost* sluit de gelederen, met weer een ander portret van Couperus als éminence grise. De foto maakt deel uit van de rubriek 'Wat er buiten en binnen ons land gebeurde'. In het binnenland was dat toch bovenal het aangevraagd ontslag van de minister van

HET GEWONTE VAN HET COUPERUS: de foto
 is een van de groote verzameling in Museum
 van het Koninklijk Instituut voor de
 Wetenschappen.

HET VERBAAR VAN LOUIS COUPERUS. — De foto is een
 uit het archief van het Koninklijk Instituut voor de
 Wetenschappen.

In De Telegraaf is er vooral aandacht voor de sensatie tijdens de uitvaartplechtigheid.
 Foto: www.delpher.nl

Financiën, maar de tweede plek is aan de overleden Couperus, omdat dit ‘algemeen de aandacht trok’.²⁷

De voorlopige balans opgemaakt

Die algemene aandacht blijkt inderdaad bij nadere beschouwing van de advertenties, familieberichten en illustraties die via Delpher te vinden zijn. In die eerste weken na het overlijden van Louis Couperus zijn het vooral *Het Vaderland*, het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamse Courant* die het nieuws breed uitmeten. In deze dagbladen verschijnen dan ook de rouwadvertenties van de familie. De illustraties en foto’s sieren diverse dagbladen, van *De Telegraaf* tot aan – wederom – het *Algemeen Handelsblad*. Vooral de oudere Couperus is afgebeeld, al dan niet als schrijver.

Duidelijk wordt bovenal wat *De Avondpost* al schrijft: het overlijden van Louis Couperus is een gebeurtenis die de aandacht trekt, en die het waard is om over te publiceren. Deze resultaten zijn betrekkelijk neutraal geformuleerd, met hier en daar een lovend woord of zelfs enige dramatiek. Hierin is niet het beeld te herkennen dat Bastet schetst, waarin elke overtuiging voor eigen parochie preekt en de schrijver looft dan wel afwijst op grond van zijn werk. De aard van deze publicaties leent zich daar wellicht ook niet voor – en de meeste katholieke dagbladen plaatsen gewoonweg geen advertenties, familieberichten of beeld over Couperus. Zij hebben hun tijd besteed aan vlammende commentaren – en die vallen onder de categorie ‘artikelen’. Hoe het daarmee zit, dat is voer voor een andere keer. 🍷

Noten

1. Frédéric Bastet: *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.668-78; Rémon van Gemenen: *Couperus. Een leven*. Amsterdam, 2016, p.793-4.
2. Bastet 1987, p.678-81; Van Gemenen 2016, p.794-5.
3. Bastet 1987, p.681; Van Gemenen 2016, p.796-7.
4. Dat wil zeggen: op Karel Alberdingk Thijm na; die meldt zich pas op het allerlaatste moment af per telegram wegens 'lichamelijke ongesteldheid'; Bastet vermoedt dat vergeetachtigheid de werkelijke reden is geweest. Geciteerd in Bastet 1987, p.683.
5. Geciteerd in Bastet 1987, p.682.
6. Bastet 1987, p.684-8.
7. Albert Vogel: *De man met de orchidee. Het levensverhaal van Louis Couperus*. 's-Gravenhage/Rotterdam, 1973, p.242-244.
8. H.W. van Tricht: *Louis Couperus. Een verkenning*. Den Haag, 1965, p.210.
9. Van Gemenen 2016, p.796.
10. Bastet 1987, p.684-6; Van Gemenen 2016, p.796. Zij noemen de *Nieuwe Arnhemmer Courant* (18 juli), *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (21 juli), *Haagsche Post* (21 juli), *De vrijheid* (25 juli) en *De Amsterdammer* (21 juli). Bastet noemt ook latere reacties; ik beperk me hier tot de beschreven reacties in die eerste weken.
11. Bastet 1987, p.687; Van Gemenen 2016, p.798. Zij noemen *De Maasbode* (17 juli), *De Tijd* (17 juli), *De Tilburgsche Courant* (19 juli), *Dagblad van Noord-Brabant* (20 juli) en *De Standaard* (26 juli).
12. Bastet 1987, p.687-8.
13. De zoekopdracht is in Delfher uitgevoerd op maandag 10 april 2023. Uiteindelijk vervallen hiervan nog vier advertenties en twee familieberichten; deze verwijzen niet naar Louis Couperus. Twee andere familieberichten vervallen eveneens; dit zijn inhoudsopgaves voor dat betreffende nummer, waarin een artikel over Louis Couperus is opgenomen.
14. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21 & 28 juli 1923.
15. *Algemeen Handelsblad*, 28 & 29 juli 1923.
16. *De Avondpost*, 18 juli 1923.
17. *Arnhemsche Courant*, 21 juli 1923.
18. *Het Vaderland*, 17 juli 1923; *Algemeen Handelsblad*, 17 juli 1923; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 17 juli 1923.
19. *Het Vaderland*, 18 juli 1923; *Algemeen Handelsblad*, 18 & 19 juli 1923; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 19 juli 1923.
20. *Het Centrum*, 16 juli 1923.
21. *De Graafschap-bode*, 17 juli 1923.
22. *Het Volk*, 17 juli 1923.
23. *Bataviaasch Nieuwsblad*, 17 juli 1923.
24. *Algemeen Handelsblad*, 17 juli 1923.
25. *De Telegraaf*, 20 juli 1923; *De Courant/Het Nieuws van den Dag*, 20 juli 1923.
26. *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 20 juli 1923.
27. *De Avondpost*, 26 juli 1923.